

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

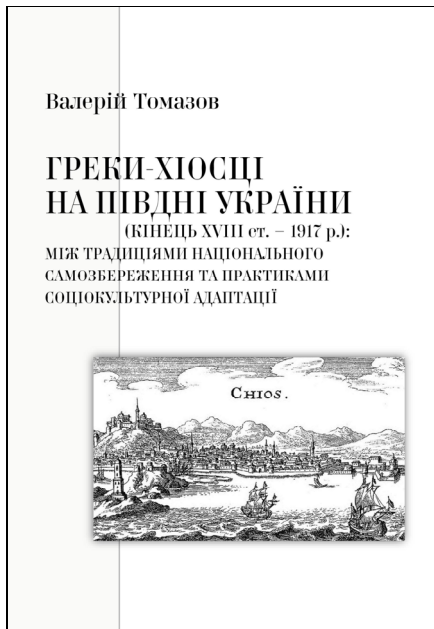
УДК 94 (477.7) «1790-1917»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.2.70>

*Ірина Войцехівська**

СУЧАСНА МОДЕЛЬ ПРОСОПОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ДО ОЦІНКИ НОВОГО ВИДАННЯ З ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Рецензія на монографію: *Томазов Валерій*. Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.): між традиціями національного самозбереження та практиками соціокультурної адаптації. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 354 с.

Останнім часом просопографія, як напрям наукових досліджень, набуває все більшої популярності серед вітчизняних дослідників. Це пояснюється, як цілком доречно зазначає Валерій Томазов, інтересом «до локальної історії, окремих груп населення та індивідів, їхнього місця у перебігу подій» (с. 11).

Підвалини означеної дисципліни ще було закладено одним із засновників школи «Анналів», французьким ученим Люсьєном Февром, який вважав основним завданням історика відтворення «живої історії», а її центральним персонажем – людину минулого з усіма притаманними їй особливостями. Сьогодні можливості просопографії активно використовуються з метою створення колективних портретів різних соціальних, етнічних, професійних груп різних історичних епох, зокрема Середньовіччя.

А от теоретичних праць, на жаль, обмаль. Між тим дискусійних питань залишається чимало. Тим ціннішим є, на наш погляд, спроба автора рецензованої книги акцентувати увагу на існуючих проблемах і запропонувати власний погляд на їх розв'язання. Так,

* *Войцехівська Ірина Нічелівна* – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії мистецтва Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3623-8208>; e-mail: irinvoj@ukr.net

Валерій Томазов сформулював мету просопографії як спеціальної історичної дисципліни, надав їй визначення, продемонстрував її унікальні можливості у створенні колективних портретів, що, у свою чергу, відкриває подальші перспективи у розвитку соціальної та економічної історії. Науковець аргументовано доводить, що просопографія є окремою галуззю історичної науки, яка вивчає весь комплекс джерел біографічного й іншого особистісного характеру, а саме: зовнішність, індивідуальні риси та якості, соціальне й етнічне походження, родинні зв'язки, кар'єру, різноманітні життєві обставини та, використовуючи їх, створює портрети окремих осіб чи груп, об'єднаних за певними спільними критеріями (споріднення, професія, соціальне чи етнічне походження, конфесійна приналежність тощо), для реконструкції минулого як історії людей. Дослідник підкреслює, що просопографія виникла на перетині соціальної історії, генеалогії, біографістики, антропології, етнопсихології, демографії тощо, тому здатна робити самостійний внесок у розв'язання актуальних проблем історичної науки (с. 11-18).

Зупинився автор і на проблемі класифікації просопографічних джерел, відзначивши складність її успішного розв'язання. Це пояснюється надзвичайною різноманітністю особистісної інформації, яка, незалежно від способів її фіксації, є основою для створення просопографічної студії (с. 59-62). Валерій Томазов цілком справедливо наголошує, що робота з просопографічними джерелами потребує від дослідника значної обізнаності з особливостями функціонування державного апарату й адміністративно-територіального поділу в різні історичні часи (с. 61-62), оскільки ці фактори безпосередньо впливали на характер діловодства та структуру зберігання документів.

Високий фаховий рівень автора рецензованої монографії та володіння ним теоретичними знаннями та сучасними дослідницькими методиками та підходами дозволили йому майстерно створити просопографічний портрет греків-хіосців – замкненої етносоціальної спільноти, яка походила з острова Хіос в Егейському морі та наприкінці XVIII ст. оселилася на південних обширах України. Прикметним є те, що ця просопографічна група досі не була предметом комплексного системного дослідження. Між тим, греки-хіосці (зокрема, представники родів Маврогордато, Петрококкіно, Раллі, Родоканакі, Аверіно, Скараманга, Севастопуло й ін.) відіграла величезну роль в економічному, соціальному та культурному процвітанні означеного регіону. Спираючись на значні фінансові ресурси та міжнародні зв'язки, вони спромоглися створити могутні торгово-фінансові імперії, відділення яких розташовувалися у провідних економічних центрах по всьому світу – Ліворно, Лондоні, Флоренції, Марселі, Парижі, Константинополі, Смірні, Калькутті, Відні – та управлялися винятково родичами. Протягом півстоліття – від кінця XVIII – до середини XIX ст. – греки-хіосці тримали у своїх руках практично всю міжнародну морську торгівлю пшеницею, отримуючи надприбутки, які використовували для розширення інших сегментів своєї економічної діяльності. Згодом їм належали також потужні банки, пароплавства, страхові товариства, промислові підприємства, великі земельні ресурси та сотні міських будинків.

Валерію Томазову вдалося на фактичному матеріалі продемонструвати як з часом під впливом низки факторів – зміни світової економічної кон'юнктури, політичних катаклізмів і соціальних процесів, що мали місце у російському імперському суспільстві, – трансформується ментальність його героїв, спосіб життя, світоглядні орієнтири, незва-

жаючи на те, що вони попри все намагалися зберігати національну ідентичність, родові та кланові традиції.

Автор монографії продемонстрував глибоке знання історіографії, зокрема іноземної, що значно збагатило його книгу (с. 18–58). Особливо цінним є використання досліджень грецьких науковців, які практично невідомі українським історикам. Дозволю собі констатувати, що Валерій Томазов є знаним українським елліністом, його наукові розвідки добре відомі як вітчизняним колегам, так і грецьким, тим більш, що 2010 року одну з його праць було видано у Греції новогрецькою мовою. Тривалі наукові контакти з інтелектуальною грецькою спільнотою відкрили Валерію Томазову можливості для ознайомлення із розвитком історичної науки в Греції, її актуальної проблематики, що він і використав у процесі написання рецензованої книги.

Хотілося б, ще відзначити джерелознавчий хист автора. Аналізуючи джерельну базу свого дослідження, він зазначає, що більшість архівів хіоських родин та їхніх компаній була чи вивезена за кордон, чи загинула під час бурхливих подій 1917–1921 рр. (с. 62). Тому необхідно було по крихтах збирати відомості, що відклалися у документах, розпорошених по фондах архівосховищ різних міст і країн (с. 62–80). А це потребувало від дослідника саме того доброго знання принципів роботи державної машини, про яке йдеться вище. Залучивши величезний обсяг документів, до цього часу не введених до наукового обігу, а також фактів з різноманітних довідкових видань, преси, праць попередників, Валерій Томазов створив яскравий просопографічний портрет досліджуваної етносоціальної спільноти.

І, на останок, хотілося б відзначити органічне використання автором потенціалу мемуарної літератури, яка є джерелом суб'єктивним, але надзвичайно інформативним. Це стало справжньою родзинкою рецензованої наукової праці, оскільки герої книги ожили, а читання стало значно приємнішим.